

بررسی تاثیر فضاهای باز مجتمع های مسکونی بر شکل گیری و شکوفایی خلاقیت کودکان

ندا گشتاسبی^۱، علی اکبر حیدری^۲

^۱ دکتری معماری، استادیار، عضو هیئت علمی دانشکده فنی و مهندسی دانشگاه یاسوج.

^۲ کارشناس ارشد معماری دانشگاه آزاد اسلامی واحد یاسوج.

نام نویسنده مسئول:

ندا گشتاسبی

چکیده

امروزه فضاهای باز مجتمع های مسکونی بخش جدایی ناپذیری از فضاهای عمومی به ویژه در کلان شهرها محسوب میشوند و در برآورده ساختن نیازهای اجتماعی و فردی شهروندان، خصوصاً کودکان نقش اساسی و مهمی را ایفا میکنند و از آن جهت اهمیت دارد که در سنین ۴ تا ۷ سالگی تخیل کودک جنبه عملی پیدا میکند در طول این سال ها، کودک از محیط تأثیر بیشتری میگیرد.

طراحی فضاهای باز علاوه بر بزرگسالان، مخاطبین خردسال را نیز در برمیگیرد که بسیار بیشتر از بزرگسالان تأثیر میپذیرند و دنیا را به صورت کاملاً متفاوت با آن ها درک میکنند. حال این سوال مطرح می شود فضاهای باز مجتمع های مسکونی می تواند بر شکل گیری و پرورش خلاقیت کودکان تأثیر گزار باشند؟ هدف از این تحقیق بررسی فاکتورهای معمارانه ای است که در فضاهای باز مجتمع های مسکونی باید در نظر گرفته شوند تا این فضاها بر شکل گیری و پرورش خلاقیت کودکان تأثیر گذار باشند. روش تحقیق در این پژوهش مطالعات کتابخانه ای و تهیه پرسشنامه و ارائه به مربیان مهدکودک و والدین کودکان جهت دستیابی به سامانه معماری از دیدگاه کودک خلاق و بر اساس نیازهای او می باشد.

واژگان کلیدی: فضاهای باز، کودک، خلاقیت، سامانه معمار.

مقدمه

فضاهای باز مجتمع های مسکونی در برآوردن نیازهای اجتماعی و فردی شهروندان، خصوصاً کودکان نقش اساسی و مهمی را ایفا میکنند. این دسته از فضاها را، که از آن ها به نام فضاهای باز عمومی از قبیل بوستان های شهری، پارکها و حتی فضاهای دیگر از قبیل حیاط مدارس و مجتمع های آپارتمانی تحت عنوان فضاهای باز استفاده می کنیم، با طراحی مناسب میتوانند نقش ارزنده ای در رشد و تقویت خلاقیت کودکان ساکن در این مجتمع ها را داشته باشند. طراحی فضاهای باز علاوه بر بزرگسالان، مخاطبین خردسال را نیز در برمیگیرد که بسیار بیشتر از بزرگسالان تأثیر میپذیرند و دنیا را به صورت کاملاً متفاوت با آن ها درک میکنند. اریک در کتاب بازگشت به خویشتن می گوید جمادات که فاقد حیات و حرکت ارادی اند و حیوانات که وسایل و مایحتاج حیات و حرکتشان از راه غریزه فراهم می شود، سعادتی نمی جویند. تنها انسان است که به اقتضای ضعف و احتیاجی که طبیعت به انسان تحمیل می کند، سعادتی را برای خود انتخاب می کند و جالب این که ابزارهایی و موادی که بعداً برای نیل به مطلوبیت مورد استفاده قرار می دهیم، داده های طبیعت است. ارتباط با طبیعت و لذت بردن از مناظر زیبای آن، راهی ساده اما مهم برای کسب آرامش و لطافت روح و روان انسان است و توسعه فراوان آن در مجتمع های مسکونی می تواند در کاهش بروز خشونت، افسردگی مفید باشد، با این وجود فضای مخصوص کودکان بسیاری از فضاهایی که به عنوان تمامی ابعاد وجودی آنان توجه نمیشود، چنین محیط هایی نه تنها به رشد کودک در همه ابعاد کمک چندانی نمیکند، بلکه در نهایت از موارد احساس کسالت، ترس و بیقراری به او نیز القاء میکند و زمینه بروز ناهنجاری رفتاری در کودکان می شود از سوی دیگر دنیای ذهنی ویژه کودکان موجب پدید آمدن توقعات خاصی از طراحی محیط است. حال آنکه فضا های مذکور در ایران، مناسب کودکان طراحی نشده است همگام با تحولات مدرنیزه شدن کشورهای در حال توسعه، در شهرهای ایران نیز شاهد ارتباط بلافصل مجتمع مسکونی با شریای نهایی اصلی شهر بوده ایم و اساساً ساخت شهرهای بزرگ در ایران بر مبنای تسهیل ترافیک و بلوک شهری نهاده شده است. در صورتی که به آن ها پاسخ مناسب داده نشود، کودک در محیط مداخله نمی کند، اما برخی از تحقیقات روانشناختی پیرامون توجیحات محیطی افراد نشان می دهد که شهروندان و به ویژه کودکان محیط های طبیعی و فضای سبز را نسبت به محیط های مصنوع شهری ترجیح می دهند. طراحی فضا های ویژه کودکان مانند فضاهای باز مجتمع های مسکونی از آن جهت اهمیت دارد که در سنین ۴ تا ۷ سالگی تخیل کودک جنبه عملی پیدا میکند (ریاحی ۱۳۷۰: ۵۴) در طول این سال ها، کودک از محیط تأثیر بیشتری میگیرد در حقیقت، تجربه ی هر فرد در زندگی و مهارت هایی که کسب می نماید مربوط به شرایط محیطی و محصول تأثیر متقابل میان آن فرد و محیطی است که در آن زندگی میکند، فعالیت به عنوان عامل اصلی رشد و یادگیری کودک فرآیندی است که در ارتباط با فضا و محیط کودک، رشد همه جانبه او را موجب میگردد و محیط با ایجاد فرصت و تحریک و تشویق کودک در رفتار او تأثیر میگذارد از این رو محیط باید حمایت کافی برای رشد مطلوب کودک به عمل آورد (زارع و همکاران ۱۳۸۵). کودک در رویارویی با هر محیطی ابتدا پدیده ها و اشیاء را به صورت کلی میبیند و آنگاه با تمایز قائل شدن، آنها را تعریف میکند؛ اما رابطه کودک با محیط رابطهای موضوعی است. در شناخت موضوعی به جای فاصله ها و ابعاد و زاویه ها و مساحتها، روابط هایی چون نزدیکی، دوری، تقارن، پیوستگی و درون هم بودن مورد توجه کودک قرار میگیرد؛ بنابراین کودک ابتدا متوجه نظمهای بسیار ابتدایی بر اساس تقارن است که با تداوم و نزدیکی تعریف میشوند ویژگی یک فضای عمومی مناسب برای کودکان، تأمین امنیت فیزیکی و روانی کودکان و خانواده آنها باشد. (جین جیکوبز) معتقد است مهمترین علاقه کودکان در فضای شهری در ایمنی خیابان، تنوع کاربری ها، شادابی و سرزندگی شهر خلاصه میشود و با رفع این نگرانی کودکان، نگرانیهای اصلی تمام جمعیت برطرف خواهد شد. امروزه مشخص شده است که کیفیت فضای کالبدی مختص کودکان، به لحاظ تراکم، اخفا، امکانات و تسهیلات مناسب و سایر مسایل مربوط به این فضاها به شناخت دقیق و کافی کودکان بستگی دارد. آغاز پرورش بسیاری از توانایی های انسان در دوران کودکی است؛ آغاز پرورش قدرت تخیل و خلاقیت نیز در دوره کودکی شکل میگیرد. از نظر فروید، منبع خلاقیت را باید در تجربیات دوره کودکی فرد یافت (شریعت مداری ۱۳۴۴: ۴۱۰) از این رو لازم است تا در مراحل آغازین رشد کودک، پرورش خلاقیت او مورد توجه قرار می گیرد. محیطهای مصنوع در شهرهای کنونی ایران در اکثر مواقع بر پایه نیازهای کودکان بنیان نشده و حتی فضاهای شهری طراحی شده نیز، در تناسب با شرایط فیزیکی- روانی کودکان نیستند. هم چنین مشکلات اجتماعی و اقتصادی شهر، مسائل کودکان را افزون ساخته است. لذا کودک امروز (ایرانی) امکان تجربه کوچه، خیابان و فضای باز شهر را به عنوان محل زندگی ندارد. در دهه حاضر شاهد تغییر نگران کننده ای دیگر در سطح جهانی در عادات روزانه کودکان هستیم؛ کودکان کم تر در بازی و فعالیت های آزاد در فضاهای باز یا فضاهای عمومی شرکت میکنند و اکثر اوقات خود را در خانه، کلاس های فوق برنامه و تحت نظارت مستقیم والدین سپری می کنند. این تغییر در شیوه زیست کودکان امروز ایران که همگام با تحولات جهانی در حال وقوع است، باعث پدید آمدن رویکرد جدیدی در سطح بین الملل تحت عنوان دوران کودکی مدرن شده است اخیراً جنبش هایی با شعار توجه به آسایش کودکان به کرات بیان کرده اند که بیش از نیمی از کودکان جوامع صنعتی، در شهرهایی زندگی میکنند که در تطابق با شرایط فیزیکی و روان شناختی آن ها نیست و کشورهای در حال توسعه (از جمله ایران) نیز با سرعت در این مسیر در حال حرکت هستند به نظر میرسد دیگر زمان نگرانی در مورد سرنوشت

کودکان فرا رسیده باشد، زیرا موقعیت کودکان در محیط های شهری امروز ایران، رو به زوال است. ترس از ناامنی و عدم تناسب فضای باز شهرها با شرایط فیزیکی و روانی کودکان، آن ها را مجبور به عقب نشینی از فضاهای عمومی به فضاهای خصوصی و از فضاهای باز مجتمع های مسکونی به درون خان ها کرده است. این مسأله به علاوه فشار عصر الکترونیک -علی رغم محاسن آن نظیر بالابردن سطح آگاهی - باعث تهدید معصومیت و پاکی دوران کودکی و هم چنین از بین رفتن شرایطی شده است که روا شناسان از آن به عنوان «فعالیت آزاد» نام م یبرند. به همین دلیل کودکان در روند توسعه شهری عصر مدرن، فضاهای «فعالیت آزاد» را روز به روز بیش تر از دست میدهند. پیامد این محدودیت آن است که کودکان امروز ایران بیش تر در محوطه های رشد میکنند که برایشان خسته کننده است؛ محیط هایی نظیر مدارس و کلاسهای فوق برنامه که امکان نظارت مستقیم بزرگسالان بر آن ها وجود دارد. کودکان به جای تجربه محیط و ماجراجویی در دنیای پیرامون، در جستجوی هیجان ها تخیل، افسانه ها و تقلید از تلویزیون و بازیهای کامپیوتری هستند. به این ترتیب آن ها دوران کودکی تصنعی را که توسط بزرگسالان پرداخته شده است، پر میکنند. نتایج قهری شیوه های زیست امروز و خصوصیت شهرهای کنونی، موجب بروز پدیده هایی نظیر افزایش نامتناسب وزن، افزایش کودکانی که در فعالیت های فیزیکی با نردبان رشد سنی خود متناسب نیستند، عدم رشد درک فضایی در تحلیل و شناخت محیط پیرامون و نقصان در روند اجتماعی شدن کودک، نیز گردیده است

هنگامی که مغز رشد میکند و تجربیات کودکان بیشتر میشوند، آنها چهار مرحله را پشت سر میگذارند که هر یک با شیوه تفکری که از لحاظ کیفی متفاوت است مشخص میشود. در هر دوره رشد، کودک نیاز دارد تا با محیط و انسانها ارتباط برقرار کند تا بتواند تواناییهای خود را طبق نظریه شناختی رشدی (ژان پیاژه) کودکان با دستکاری و کاوش کردن محیط خود، تکمیل نموده و رشد او کامل گردد فعال آگاهی کسب میکنند. به عقیده او، کودکان در جریان تلاشهای جاری خود برای دستیابی به تعادل بین ساختارهای درونی و اطلاعاتی که به مرور و در طول دوران رشد، کودک با وارد محیطهای جدیدتر، بزرگ -محیط خود با آنها روبه رو میشوند، عقاید نادرست را اصلاح میکنند شلوغ تر میگردد. در رده سنی ۶ تا ۱۲ سال که در این پژوهش مد نظر است، رشد کودک مستلزم حضور در محیط اجتماعی بزرگتری است که شامل کودکان، مدرسه، محله و به طور کلی فضاهای عمومی و شهر میباشد. کودک در این دوره ملزم به شناخت محیطی میگردد که سابقاً در آن حضور نداشته است. نحوه ارتباط کودک با محیط و ارتقاء گستره تواناییهای او در این دوره لزوم توجه به نیازهای او در محیط شهری را ایجاب مینماید.

ادبیات تحقیق

تعریف کودک

طبق تعریف فرهنگ فارسی معین، کودک به معنای کوچک، صغیر و فرزندى که به حد بلوغ نرسیده (پسر یا دختر) یا طفل آورده شده است (معین، ۱۳۶۲) در فرهنگ میراث آمریکایی نیز از کودک به عنوان شخصی که بین تولد تا دوران بلوغ قرار دارد، یاد شده است. از دیدگاه روانشناسی مراحل رشد شامل ادوار مختلفی است. کودک از تولد تا ۱۵ ماهگی نوزاد نامیده میشود و از ۱۵ ماهگی تا ۲۰۵ سالگی کودکی نوپاست. بین ۲/۵ تا ۵ سالگی دوران خردسالی یا پیش دبستانی کودک است. میانه کودکی نیز دوران دبستانی یا ۶ تا ۱۲ سالگی را در بر میگیرد و از ۱۲ سالگی به بعد دوران بلوغ یا نوجوانی فرد فرا میرسد. علی رغم شرایط مشترک جهانی در تعریف کودک و حقوق او، در هر کشور و در زمینه های مختلف از جمله کار، جزاء، انتخابات و شرایط مدنی، قوانین مختلفی برای او وضع شده است. به طور کلی در اعلامیه جهانی حقوق کودک، در ماده یک خود کودک را کسی میداند که کمتر از ۱۱ سال سن داشته باشد، مگر آنکه قوانین ملی کشور سن بلوغ را کمتر از آن تشخیص دهد. با توجه به تعاریفی که عنوان شد این نتیجه عاید میشود که منظور از کودک کسی است که به سن بلوغ نرسیده باشد و با توجه به اینکه بلوغ به معنای puberty معمولاً در بین پسر ها بین ۱۳ تا ۱۶ سالگی و در دخترها بین ۱۱ تا ۱۴ سالگی اتفاق میافتد، انتخاب معیار کمتر از ۱۲ سال کامل، برای تعریف کودک مبنای مناسبی را به دست میدهد. در این راستا نیازهای کودکان در فضاهای محلی، در قالب ۴ دسته کلی طبقه بندی گردید که در ادامه به آنها خواهیم پرداخت.

شاخص های شکل گیری شخصیت و شکوفایی کودکان

- ۱- ایمنی و امنیت
- ۲- آرامش و آسایش
- ۳- تعامل و مشارکت
- ۴- برانگیزی و خلاقیت

۱-ایمنی و امنیت

به دنبال دگرگونی شهرها و همچنین در پی افزایش جمعیت و روند رو به رشد انبوه سازی، متأسفانه کودکان و نیازهایشان مدنظر واقع نگردید. در پی اینگونه تخریب کالبدی شهرها و از هم گسیختگی بافتهای تاریخی، کودکان همان مکانهای گذشته را نیز از دست دادند و مجبور به عقب نشینی در درون خانه ها شدند. این مسئله بدین جا نیز خاتمه نیافت و به دنبال تبدیل خانه های خصوصی به مجتمع های مسکونی فضای امن حیاط نیز از بین رفت. امروزه محیط های شهری چنانچه دارای طراحی خوبی نیز باشند، کودکان و شرایط آنان را اینطور به نظر میرسد که در نظر نگرفته اند، به گونه ای که ترس و وحشت از فضای شهری خصوصاً خیابانها و برداشت آنها از محیط زندگی شهریشان را میتوان به وضوح در نقاشیهای آنها مشاهده نمود. ترس و واهمه ای که دامنگیر والدین آنها نیز شده است تا جایی که ترجیح میدهند کودکان خود را در خانه محبوس نموده و یا خود آنها را همراهی نمایند که این عامل نیز دارای پیامدهای منفی میباشد. این عمل علاوه بر وابستگی همیشگی کودک به والدینش، او را از تعاملات زندگی اجتماعی بازداشته و امکان برخورد با واقعیتها و تجربیات را از او سلب مینماید. امروزه با نگاهی عمیق به محله های مسکونی جدید در میابیم که دیگر این محله ها نیز جایگاه توقف، تامل یا بازی کودکان نمیشناسند بلکه تبدیل به مسیری پر رفت و آمد شده اند که امنیت کودکان در آن به خطر میافتد در صورتیکه این فضاها دارای اهمیتی ویژه هستند زیرا این فضاها اولین مکانی میباشند که به کودکان امکان ارتباط مناسب با دنیای خارج را میدهند و در سنین بالاتر واسطه ی تماس آنها با شهر خواهند شد. (پهلوان زاده، سهرابی، ۱۳۸۵) بنابراین امنیت و ایمنی برای کودکان در فضاهای محلی از اهمیت به سزایی برخوردار است و کودکان نیاز دارند تا در محیطی به دور از خطرات ناشی از محیط به فعالیت بپردازند. مفهوم امنیت و ایمنی تنها شامل رفت و آمد وسایط نقلیه یا برخورد با افراد نامناسب نمیشود، بلکه مواردی از جمله ایمن بودن فضا از نظر بهداشتی و آلودگیهای محیطی، دید و منظر، خشونت زا بودن، راه رفتن و مواردی از این دست را نیز در بر میگیرد (شیع، ۱۳۱۵).

۲-برانگیزی خلاقیت

خلاقیت و قابلیتهای فردی هر انسانی در دوران کودکی پایه گذاری میگردد. خلاقیت کودکان به قدرت خیال پردازی آنان بستگی دارد و بهترین زمان پیشرفت برای خلاقیت و تخیل در سنین ۲ تا ۱۱ سالگی است. کودک طی این سالها از محیط تاثیر بیشتری میگیرد و در مورد کودکان به فضاهایی که بتوانند با بهره گیری از خلاقیت خود بخشهایی از آن را تغییر دهند نیازمندند. محیطی که اجازه دستکاری و جستجوی کودک را فراهم نکند، نمیتواند پاسخگوی نیازهای کودک باشد. محیطی که بتواند مطلبی را به واسطه کنجکاو و یافتن بیاموزد محیطی است خلاق برای کودک (برک، ۱۳۹۱) کنجکاو، بازی و خیال پردازی کودکان در ارتقای خلاقیت آنان مؤثر است. بازی علاوه بر انگیزش خلاقیت، باعث ارتقاء سطح تعاملات اجتماعی آنان نیز میگردد (شفاهی و مدنی ۱۳۸۹) از دیدگاه IPA است، بازی ارتباط، بیان و ترکیب فکر و «انجمن بین المللی حق بازی برای کودکان» که نام فعلی آن و بینظمی در بازی کودکان است «ریخت و پاش» عمل میباشد که احساس رضایت و خشنودی کودکان را به دنبال دارد. آنچه برای بزرگسالان نوعی برای کودک بخشی ضروری و حیاتی از مراحل بازی و مکمل رشد محسوب میشود. همانگونه که "فراید برگ"، طراح زمین بازی کودکان در کتاب جهان لابراتوار و آزمایشگاهی برای کودک است و کودک دانشمند و محقق آن خود نوشته است از آنجایی که کودکان، دنیای اطراف خود را نوعی زمین بازی تصور میکنند، طبیعت بستر مناسبی است که میتواند آنها را ساعتها مشغول سازد (منصوری و قره بیگلر، ۱۳۹۰). کودکان ذاتاً موجوداتی زیست دوست و طبیعت خواه متولد میشوند، این موضوع را به خوبی از حس کنجکاو آنها در مواجهه با طبیعت میتوان دریافت (ایمنی، ۱۳۹۲). بنابراین محیطها و فضاهای باز (مانند فضاهای سبز) در ادراکات و رفتارهای کودکان و تأمین رشد و خلاقیت آنها نقش بسزایی دارند (مظفر و همکاران، ۱۳۸۶). همچنین پژوهشهای گوناگون درباره تأثیر محیط کالبدی بر ارتقاء خلاقیت نشان می دهد برخی فاکتورهای محیطی (به طور مستقل) در افزایش روند رشد خلاقیت مؤثرند؛ این فاکتورها عبارتند از: عوامل طبیعی محیط، شکل و وسعت فضاها، استفاده از آثار کودکان (شیع، ۱۳۸۶)

۳-آرامش و آسایش

وجود چشم اندازهایی به مناظر طبیعی به کودک آرامش روانی میدهد. بر اساس تئوری تجدید توجه به حرکت ملایم، آهسته و تدریجی پدیدههای طبیعی آشنا برای کودک مثل حرکت و تغییر شکل ابرها، تکان خوردن چمن و علف، صدا و حرکت قطرات آب، ریزش دانه های برف، همگی به دلیل آنکه به تلاش خودآگاه چندان احتیاج ندارند، باعث برطرف شدن خستگی روانی کودک میشوند (قائم، ۱۳۸۹).

با توجه به اینکه رفتار کودک در فضای باز بسیار متغیر و سیال است، بایستی بتواند به سهولت و بدون گم شدن، در فضا حرکت کرده و ضمن کشف زوایای ناپیدای محیط، از محدوده محله نیز خارج نشود؛ بنابراین سهولت دسترسی به فضاهای مورد نظر کودک، به

منظور آسایش و آرامش وی، دارای اهمیت میباشد. همچنین طراحی فضاهای محله به صورتی نفوذناپذیر و با مسیرهای طولانی خسته کننده، ممکن است کودک را از سیر در فضاهای محله منصرف نماید. بنابراین کودکان نیازمند تداوم، تمرکز، آرامش و عدم عجله در حضور، عبور و درک فضاها هستند تا بهترین توان خود را به کار گیرند. همچنین کودک به فضاهایی نیازمند است که بتواند کار در حال انجام خود را به حالت ناتمام رها کرده و روز بعد آن را به سهولت و سرعت از سر گیرد. (شفایی، ۱۳۸۹).

۴- تعامل و مشارکت

کودکان تنها به فضاهایی که در آن به فعالیت بپردازند و انرژی خود را بسوزانند نیاز ندارند بلکه به فضاهایی دارای پتانسیل و متنوع برای رشد شناختی و توسعه ارتباطات اجتماعی خود نیاز دارند. (مظفر و همکاران، ۱۳۸۶) بزرگترین و مناسبترین زمینه برخورد با هموعان و همسالان و امکان بازشناسی شخصیتی در محیط محله، برای او فراهم میگردد. در چنین فضایی کودکان برای اولین بار پس از تجربه ی خانواده، عضویت مستقل یک اجتماع بزرگتر را پذیرا میشوند. باید به این نکته توجه داشته باشیم که آموزش کودکان تنها در مدرسه و کلاس درس پاسخگوی همه ی نیازهای واقعی آنان نخواهد بود بلکه آنها باید پا به محیط پیرامون خود بگذارند، واقعیتها را لمس کنند و تجربه ها را بشناسند، محله ها، کوچه ها و ... چه مطلوب و چه نامطلوب بهترین دانشگاه برای نشان دادن تجربه های زندگی و بهترین جایگاه برای آموزش و پرورش آنهاست (پهلوان زاده، ۱۳۸۵). کودک علاوه بر داشتن تعامل با همسالان، نیاز دارد تا با محیط اطراف خود نیز ارتباط برقرار نماید، به گونه ای که این تعامل از شکلگیری شخصیت تا رشد جسمی و ذهنی کودک را در بر میگیرد. بدیهی است که سهلانگاری در ایجاد بستر مناسب و عدم درک و شناخت ضروریات روانشناختی کودک، میتواند موجب وارد آمدن صدمات جبران ناپذیری در آینده وی گردد (امینی، ۱۳۹۲). متأسفانه در بسیاری از موارد، بزرگسالان آگاهانه یا ناآگاهانه شهر را برای برآوردن نیازهای روزمره خود ساختهاند و این در حالی است که کودکان جایگاه مناسبی را در شهر امروزی ندارند (مظفر و همکاران، ۱۳۸۶). اگر کودکان قدرت ساخت فضاهای اختصاص یافته برای فعالیت های خود را داشتند، قطعاً فضایی متفاوت با فضایی می شد که طراحان و بزرگسالان به عنوان فضای کودک ساخته اند؛ بنابراین نقش کودک در ساخت فضاهای ویژه ی خود دارای اهمیت است و باید در عین حمایت، آنان را در ساخت فضای شهری مشارکت داد.

مفهوم خلاقیت

خلاقیت مفهومی است که مورد توجه فراوان روان شناسان به خصوص روان شناسان کمال قرار دارد و امروزه همه محققان در این نظر متفق اند که اساس قدرت انسان ناشی از «خلاقیت» اوست. واهمیت خلاقیت و نقش زیر بنایی آن در کلیه مسایل زندگی بر همگان آشکار است. برخی صاحب نظران قایل به این تعریف هستند که خلاقیت کشفی ناگهانی است این تعریف به معقوله کشف و شهود نزدیک تر است؛ در عین حال نیازمند زمینه و بستر اولیه می باشد. فرد خلاق پذیرای اندیشه ای تازه است او محیطی را به وجود می آورد که در آن تجربه ها را می آفریند.

شاخص های خلاقیت کودکان در فضاهای باز مجتمع های مسکونی

پژوهش های گوناگون درباره تأثیر محیط کالبدی بر ارتقای خلاقیت نشان می دهد برخی فاکتورهای محیطی (به طور مستقل) در افزایش روند رشد خلاقیت مؤثرند؛ این فاکتورها عبارتند از:

- ۱- عوامل طبیعی محیط
- ۲- شکل و وسعت فضاها
- ۳- استفاده از آثار کودکان

۱- عوامل طبیعی محیط

ایجاد منظره در محیط طبیعی (آب، نوروغیره...) به رشد خلاقیت کمک میکند (مک کوی و ایوانز ۱، ۲۰۰۲)، حتی وجود گیاهان در فضای داخلی بر خلیات و فرایند خلاقیت تأثیر میگذارد (شیباتا ۲ و سوزوکی،

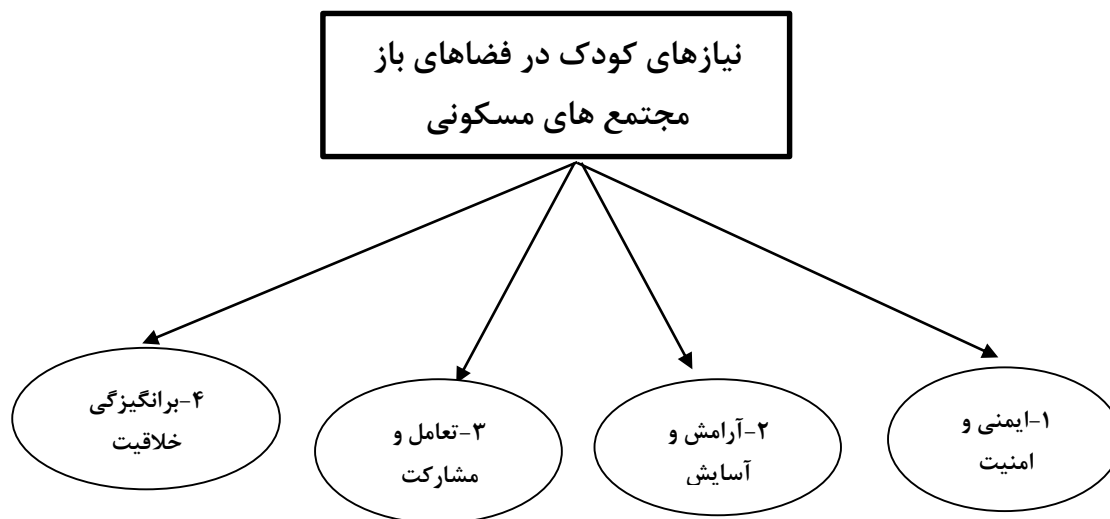
۲- شکل و وسعت فضاها

شکل و اندازه فضاها میتواند زمینه ساز تجمع افراد شود و گروه هایی برای تعاملات و روابط اجتماعی پدید آورد (هورنکر، ۲۰۰۵). میزان و نوع ارتباطات گروهی در روند خلاقیت تأثیر مثبت دارد. پس طراحی فضا (از نظر شکل، اندازه و عملکرد) به طوری که میزان ارتباطات را افزایش دهد و بر کیفیت این تعاملات تأثیر مثبت داشته باشد، بر رشد خلاقیت نیز تأثیرگذار است.

۳- استفاده از آثار کودکان

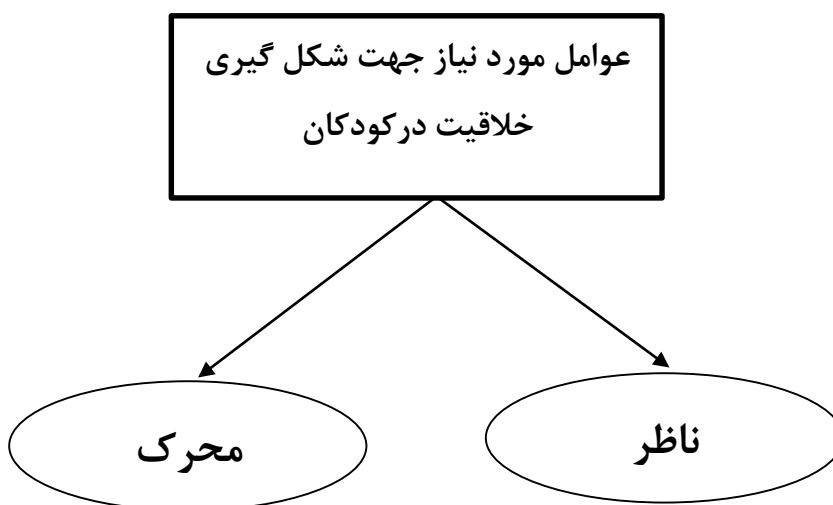
و همچنین آثار هنرمندان برجسته در تزئین فضا و ایجاد فضایی که امکان رها کردن کار (اثر کودک) را از روزی به روز دیگر فراهم کند، نیز در روند رشد خلاقیت کودک تأثیر مثبت دارد (ادواردز و اسپرینگیت ۱۹۹۵). تحقیق حاضر با توجه به پیشینه مذکور، تأثیر دو فاکتور تحریک کنندگی عناصر طبیعی محیط (گیاهان، نور و آب) و انعطاف پذیری عملکردها خلاقیت کودکان مورد بررسی قرار میدهد. بر اساس مطالب ذکر شده جهت دستیابی به فاکتورهای فضاهای باز (محیطی) که میتواند در پرورش خلاقیت در کودکان موثر باشد بطور خلاصه سلسله مراتب زیر را میتوان بیان نمود:

شکل ۱: به فاکتورهای فضاهای باز (محیطی) موثر در پرورش خلاقیت در کودکان

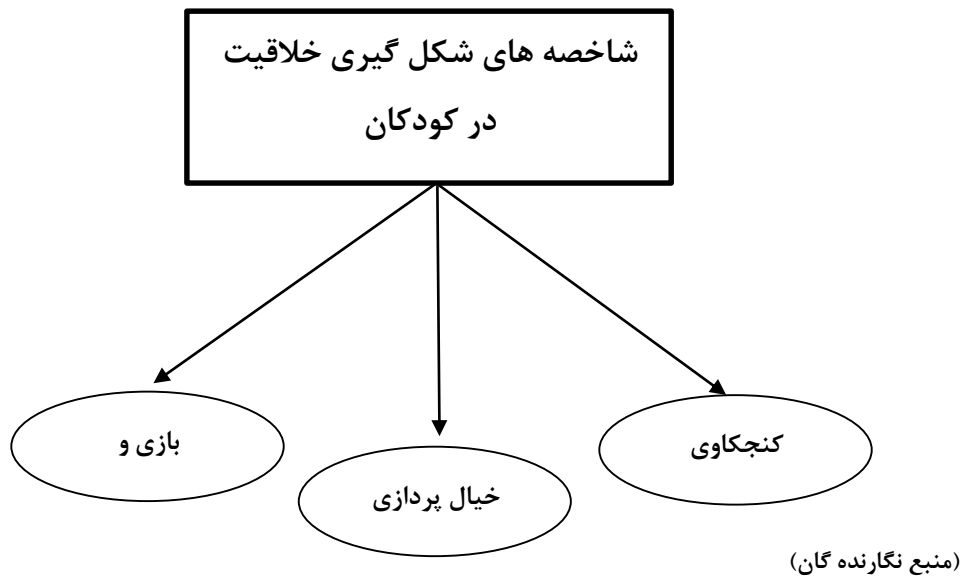
(منبع نگارنده گان)

شکل ۲: عوامل مورد نیاز جهت شکل گیری خلاقیت در کودکان

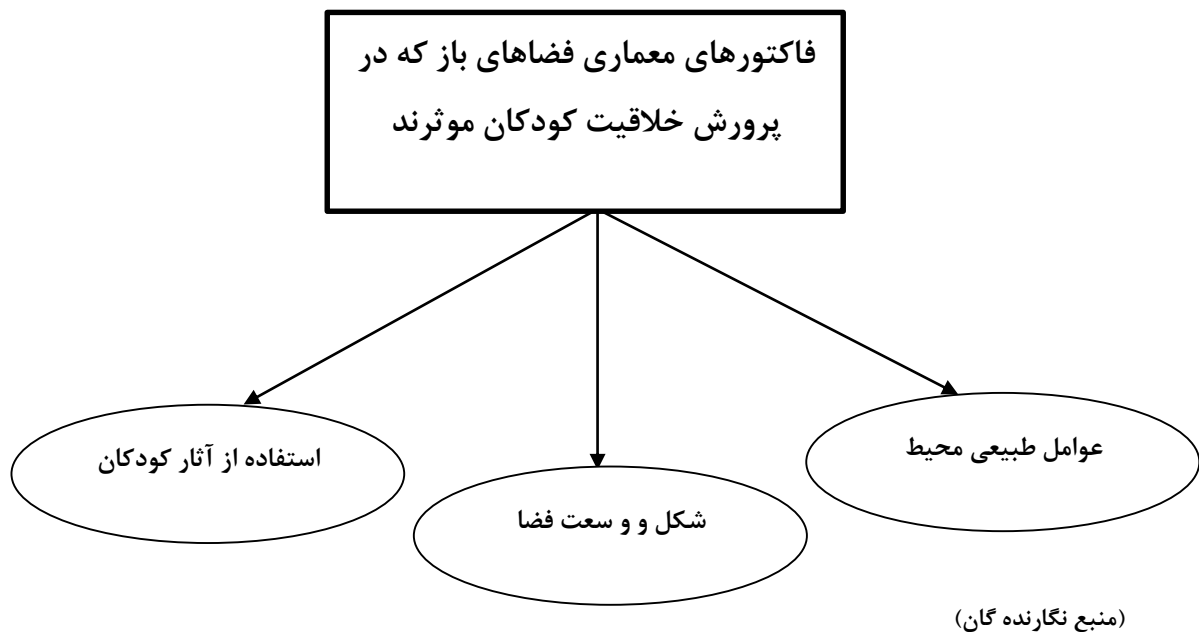

(منبع نگارنده گان)

شکل ۳: شاخصه های شکل گیری خلاقیت در کودکان

شکل ۴: فاکتورهای معماری فضاهای باز که در پرورش خلاقیت کودکان موثرند

روش تحقیق

پژوهش حاضر توصیفی از نوع پیمایشی می باشد. ابزار سنجش پرسشنامه محقق ساخته و بر اساس چارچوب تئوریک ترکیبی ساخته شده است. جامعه آماری این پژوهش تمامی والدین ساکن در مجتمع های مسکونی منطقه معالی آباد بوده است و حجم نمونه بر اساس فرمول کوکران می باشد. ۳۱۸ پرسشنامه پر گردیده است و به روش خوشه ای تصادفی پرسشنامه ها بین افراد حاضر در مجتمع ای مسکونی واقع در شیراز توزیع گردیده است.

مقدمه

آشنایی با جمعیت مورد مطالعه در هر پژوهش به عنوان درآمدی برای پرداختن به تجزیه و تحلیل روابط آماری در درون آن به شمار می آید. در این فصل به نتایج حاصله از جداول توصیفی و استنباطی تحقیق می پردازیم. در بخش توصیفی به بیان آمارههایی مانند فراوانی،

درصد برای کل افراد بیان می‌شود. در بخش استنباطی برای متغیرهای (وابسته و مستقل) که در سطح فاصله‌ای‌اند، از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است.

اعتبار و پایایی

اعتبار ابزار سنجش مساله تحقیق از طریق اعتبار محتوایی، اعتبار صوری با مراجعه به اساتید و دریافت اتفاق نظر آنان در مورد شاخص‌ها بدست آمده است. همچنین در زمینه پایایی گویه‌های ابزار سنجش از طریق همبستگی گویه به گویه پایایی کل ابزار سنجش ارزیابی شد. آماره آلفا کرونباخ که دامنه آن از صفر تا یک است شاخص پایایی گویه‌های ابزار سنجش می‌باشد که در مورد اخیر با استفاده از نرم افزار spss آلفا کرونباخ صورت گرفته است. میزان آلفا به بین صفر تا یک میل می‌کند. هرچه به سمت صفر میل کند نشان دهنده مناسب نبودن سوالات پرسشنامه و هر چه به سمت یک میل کند نشانه مناسب بودن سوالات می‌باشد که در اینجا متغیر عوامل طبیعی ۰/۷۷۴ در سطح بالا و شکل و وسعت فضا ۰/۸۶۲ در سطح بالا، وسایل کار کودکان ۰/۵۱۴ در سطح متوسط، خلاقیت ۰/۷۸۸ در سطح بالا می‌باشد.

جدول ۱: میزان آلفای متغیرهای تحقیق

نام متغیر	میزان آلفای
عوامل طبیعی	۰/۷۷۴
وسعت و شکل فضا	۰/۸۶۲
وسایل کار کودکان	۰/۵۱۴
خلاقیت	۰/۷۸۸

نتایج و بررسی جداول توصیفی تحقیق

در این بخش به بررسی آمارها و جداول توصیفی می‌پردازیم. با توجه به هر یک از جدولهای یک بعدی و فراوانی‌های بدست آمده برای هر یک از متغیرها (وابسته، مستقل) به توصیف نتایج می‌پردازیم.

• توزیع فراوانی تحصیلات جمعیت مورد مطالعه

جدول ۲: توزیع فراوانی تحصیلات جمعیت مورد مطالعه

فراوانی	درصد	
۲۷	۸/۵	زیر دیپلم
۸۷	۲۷/۴	دیپلم
۷۹	۲۴/۸	کاردانی
۹۳	۲۹/۲	کارشناسی
۲۴	۷/۵	کارشناسی ارشد
۸	۲/۵	دکتر

اطلاعات گردآوری شده نشان می‌دهد، گستره فراوانی تحصیلات افراد مورد مطالعه در مقطع کارشناسی می‌باشد. جدول بالا توزیع پاسخگویان را به تفکیک مقطع تحصیلی نشان می‌دهد. به گونه‌ای که ملاحظه می‌شود، حدود ۸/۵ درصد از پاسخگویان دارای سطح سواد زیر دیپلم بوده و ۲۷/۴ درصد در مقطع دیپلم ۲۴/۸ درصد دارای سطح تحصیلات کاردانی و ۲۹/۲ درصد کارشناسی و ۷/۵ درصد دارای مدرک کارشناسی ارشد و ۲/۵ درصد در مقطع دکتر بوده‌اند. بنابراین اکثر افراد دارای سطح سواد کارشناسی بوده‌اند.

• توزیع فراوانی جنسیت جمعیت مورد مطالعه

جدول ۳: توزیع فراوانی جنسیت جمعیت مورد مطالعه

فراوانی	درصد
۱۱۵	۳۶/۲
۲۰۳	۶۳/۸
مرد	
زن	

اطلاعات بدست آمده نشان دهنده این مطلب است که اکثر شرکت کنندگان در این تحقیق زن بوده است. با توجه به جدول بالا ۳۶/۲ درصد از پاسخگویان مرد بوده و ۶۳/۸ درصد زن بوده اند. بنابراین اکثر افراد مشارکت کننده در این تحقیق زنان بوده اند.

بررسی فرضیه تحقیق

در این بخش با توجه به داده‌های تحقیق به بررسی رابطه همبستگی بین متغیرها را می پردازیم. بین عوامل طبیعی، استفاده از آثار کودکان و شکل و وسعت فضا و خلاقیت (کنجکاوی، تخیل و بازی - مشارکت) رابطه معنادار وجود دارد.

جدول ۴: رابطه بین عوامل طبیعی، استفاده از آثار کودکان و شکل و وسعت فضا و خلاقیت (کنجکاوی، تخیل و بازی - مشارکت)

عوامل طبیعی	استفاده از آثار کودکان	شکل و وسعت فضا
ضریب همبستگی پیرسون	۰/۴۰۰	۰/۴۸۸
سطح معناداری	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰
خلاقیت		

جدول ۵: رابطه بین عوامل طبیعی، استفاده از آثار کودکان و شکل و وسعت فضا و کنجکاوی

عوامل طبیعی	استفاده از آثار کودکان	شکل و وسعت فضا
ضریب همبستگی پیرسون	۰/۴۸	۰/۵۶۳
سطح معناداری	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰
کنجکاوی		

جدول ۶: رابطه بین عوامل طبیعی، استفاده از آثار کودکان و شکل و وسعت فضا و تخیل

عوامل طبیعی	استفاده از آثار کودکان	شکل و وسعت فضا
ضریب همبستگی پیرسون	۰/۵۱۳	۰/۷۴۳
سطح معناداری	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰
تخیل		

جدول ۷: رابطه بین عوامل طبیعی، استفاده از آثار کودکان و شکل و وسعت فضا و بازی - مشارکت

عوامل طبیعی	استفاده از آثار کودکان	شکل و وسعت فضا
ضریب همبستگی پیرسون	۰/۲۸۷	۰/۶۴۵
سطح معناداری	۰/۰۰۰	۰/۰۰۱
بازی - مشارکت		

با توجه به جداول بالا متغیر عوامل طبیعی با خلاقیت کودکان رابطه معناداری در جهت مثبت و در سطح متوسطی وجود دارد. ضریب همبستگی پیرسون ۰/۴۰۰ در سطح متوسط و سطح معناداری نیز ۰/۰۰۰ که کمتر از ۰/۰۵ می باشد؛ بنابراین بین این دو رابطه معناداری وجود دارد. آنچه جدول بالا نشان می دهد شاخص های خلاقیت: تخیل، کنجکاوی و بازی - مشارکت به ترتیب بیشترین تاثیر را بر عوامل طبیعی داشته است. همچنین بین متغیر شکل و وسعت فضا با خلاقیت کودکان رابطه معناداری در جهت مثبت و در سطح متوسطی وجود دارد. ضریب همبستگی پیرسون ۰/۴۸۸ در سطح متوسط و سطح معناداری نیز ۰/۰۰۰ که کمتر از ۰/۰۵ می باشد؛ بنابراین بین این دو رابطه معناداری وجود دارد. شاخص های خلاقیت: تخیل و بازی مشارکت و کنجکاوی به ترتیب بیشترین تاثیر بر شکل و وسعت فضا داشته اند. متغیر استفاده از آثار کودکان با خلاقیت کودکان رابطه معناداری در جهت مثبت و در سطح متوسطی وجود دارد. ضریب همبستگی پیرسون

۰/۴۶۵ در سطح متوسط و سطح معناداری نیز ۰/۰۰۰ که کمتر از ۰/۰۵ می باشد؛ بنابراین بین این دو رابطه معناداری وجود دارد و از بین شاخصهای خلاقیت: کنجکاوی، تخیل، بازی و مشارکت به ترتیب بیشترین تاثیر بر استفاده از آثار کودکان داشته است. بنابراین در بین این سه شاخص به ترتیب ابتدا شکل و وسعت فضا بر خلاقیت تاثیر داشته و در گام بعد استفاده از آثار کودکان بر خلاقیت تاثیر داشته و در گام نهایی عوامل طبیعی بر خلاقیت کودکان تاثیر داشته است.

نتیجه گیری

بر اساس آنچه به تفصیل در پژوهش حاضر مورد بررسی قرار گرفت، میتوان استنتاج نمود که در طراحی بسیاری از فضا و محیط های عمومی شهرهای امروز، جایگاه کودکان چندان روشن نیست و اینگونه به نظر میرسد که به نیازهای آنان کمتر پرداخته شده است. با توجه به اینکه اولین رویارویی کودکان با محیط شهری در محلات و مجتمع های مسکونی رخ خواهد داد، مشاهده میکنیم علیرغم نیاز ویژه کودکان به محیطهای عمومی در عرصه ی محلات، این فضاها برای بزرگسالان طراحی شده است و یا اکثر فضاهایی که مختص کودکان وجود دارد، چندان مورد استقبال آنان واقع نمی گردد. به نظر میرسد این فضاها بدون توجه به نیازهای واقعی کودکان و صرفاً بر اساس تجربیات و سلاقی شخصی طراحان، طراحی گردیده است. لذا این پژوهش در پی شناخت نیازها و توقعات کودکان در راستای دستیابی به برانگیزی خلاقیت و شکوفایی کودک، در فضاهای بازمجتمع های مسکونی بوده است و نقش و اهمیت معماران در شکل دهی وسعت فضاهای باز در شکل دهی خلاقیت کودکان مطرح میشود که معمار میتواند از طریق وسعت شکل فضا (وسعت فضا، عملکرد فضا، فرم، فضا، شکل فضا، بافت) که مهمترین عامل بر خلاقیت کودکان است تاثیر گذارد. در نتیجه با توجه به داده های به دست آمده بیشترین تاثیر بر خلاقیت در کودکان شکل و وسعت فضا است، و دومین تاثیر استفاده از آثار کودکان در فضاهای باز مجتمع های مسکونی است و در آخر عوامل طبیعی بر خلاقیت آنها تاثیر گذار بوده است. پس از بررسی نیازهای کودکان، مجموعه هایی از راهکارهای طراحانه به شرح زیر پیشنهاد میگردد که میتواند در ارتقاء خلاقیت و شکوفایی کودکان ارائه میگردد.

حضورپذیری کودکان در فضاهای عمومی محلات، شود. همچنین بهبود تعامل و مشارکت و بروز خلاقتهای آنان، مفید واقع شود. راهکارهای پیشنهادی: (۱) ایجاد نمایشگاهها و کارگاههای آموزشی موقت برای کودکان به منظور ترغیب آنان به مکث در فضا و ارتقاء خلاقیت در آنها. (۲) طراحی فضاهایی که امکان کشف و قابلیت جستجو را دارا و برای کودکان هیجان انگیز باشد. (۳) طراحی فضاهای انعطافپذیر به گونهای که امکان تغییر در چیدمان فضا توسط کودکان وجود داشته باشد، در جهت ارتقاء خلاقیت در کودکان (۴) استفاده از رنگهای شاد و روشن و پرهیز از نورپردازی با کنتراستهای بالا. (۵) نظرخواهی از کودکان و جلب مشارکت آنان در ساخت فضاهای مورد نیاز این گروه سنی. (۶) ایجاد فضاهای متنوع با تغییر در شیب زمین و پوشش گیاهی و همچنین تلفیق آن با عناصر طبیعی. (۷) استفاده از فضاهای سنی و آبی برای بازی کودکان در جهت تأمین نیاز روحی کودکان به طبیعت.

منابع و مراجع

- [۱] امینی، فریبا: بررسی حفظ اکلوژی شهری در طراحی فضای سبز در راستای ایجاد شهر دوست دار کودک». بوکان، همایش معماری پایدار و توسعه شهری ۱۳۹۲.
- [۲] برک، لورا، روانشناسی رشد، جلد اول، با ترجمه ی یحیی سید محمدی، تهران، نشر، ۱۳۹۱.
- [۳] پهلوان زاده، لیلا و نارسیس سهرابی. «جایگاه کودک در فضای شهری امروز»، ماهنامه بین الملیراه و ساختمان، سال چهارم، شماره ۳۷، دی ۱۳۸۵.
- [۴] دانشگاه علوم پزشکی کرمان، دوره چهاردهم، شماره، ۱، صص ۶۹-۶۱، ۱۳۸۵.
- [۵] زارع، رامین و همکاران. «بررسی وضعیت بهداشت محیط، ایمنی و ارگونومی مدارس ابتدایی استان مرکزی در سال تحصیلی ۸۲-۸۳.
- [۶] شریعتمداری، علی. روان شناسی تربیتی؛ چاپ دوم؛ اصفهان: انتشارات کتاب فروشی مشعل. ۱۳۴۴.
- [۷] شفاهی، مینو و رامین مدنی. «اصول طراحی فضاهای آموزشی کودکان براساس مدل خلاقیت»، نشریه علمی پژوهشی آموزش، تهران، سال چهارم جلد چهار، شماره ۳، بهار ۱۳۸۹.
- [۸] قائمی، پرپسا. «فضاهای محرک خلاقیت کودکان: اهمیت طراحی محیط برای بازی و کاوش در طبیعت». تهران، نشریه جستارهای شهرسازی، سال نهم، شماره ۳۴، زمستان ۸۹.
- [۹] مظفر، فرهنگ و حمیدرضا عظمتی محمد باقری. «طراحی بوستان های شهری و رشد خلاقیت کودکان»، نشریه فناوری و آموزش، تهران، سال اول، جلد اول، شماره ۲، زمستان ۱۳۸۵.
- [۱۰] مظفر، فرهنگ و سید باقر حسینی و محمد باقری و حمیدرضا عظمتی. «نقش فضاهای باز محله در رشد و خلاقیت کودکان». نشریه باغ نظر، سال چهارم، شماره هشتم، پاییز و زمستان ۱۳۸۶.
- [۱۱] معین، محمد. «فرهنگ فارسی»، تهران، انتشارات امیر کبیر، ۱۳۶۲.
- [۱۲] منصور، امین و مینو قره بیگلو. «کیفیت فضای باز شهری در تعامل با کودکان» تهران، فصلنامه علم پژوهشی مطالعات شهر علمی و پژوهشی، مطالعات شهر ایرانی اسلامی شماره ۸، زمستان ۱۳۹۰.
- [13] Edwards C P, Springate K W, (1995). "Encouraging creativity in early childhood classrooms" *ERIC Digest*, Office of Educational Research and Improvement, Washington DC.
- [14] Hornecker, Eva (2005). "Space and Place – Setting Stage for Social Interaction", universiting of Sussex.
- [15] Mamykina Lena, Candy Linda, Edmonds Ernest (2002). "Collaborativ Creativity", Communication Of the ACM, Vol 145, No 10.